

בן לדמוקרטיה!*

להפעלה שני חלקים. ניתן לקיים אותם בזה אחר זה או בנפרד.

מטרות:

- לברר את משמעות המונח דמוקרטיה כעיקרון וכצורת משטר.
- לפתח ולעודד חשיבה ביקורתית שהיא חלק מהחשיבה הדמוקרטית.
- לבחון את עקרונות הדמוקרטיה ומגבלותיה בחברה הישראלית בכלל ובחיי המשתתפים בפרט.

חלק א' - מהי דמוקרטיה?

עזרים:

- בריסטולים
- עיתונים יומיים (אפשר להיעזר גם באתרי אינטרנט)

מהלך הפעילות

שלב א' - אישי

- כל משתתף יתאר בכתב אירוע שקרה לו ושמשביר לדעתו מהי דמוקרטיה.
- כל משתתף יסמן שלושה מושגים מתוך האירוע הקשורים לדמוקרטיה שהם מרכזיים בעיניו ויכתוב אותם על דף.

שלב ב' - קבוצתי

- כל משתתף יציג בפני הקבוצה את המושגים שכתב.
- הקבוצה תדון במושגים ותיצור רשימת מושגים אחת מוסכמת.

שלב ג' - במליאה

כל קבוצה תציג את הרשימה המוסכמת של המושגים ואת ההתלבטויות שהיו לגביהם במהלך הבחירה, או שתציג מושג אחד שהייתה עליו הסכמה כוללת ומושג אחד שלא הייתה עליו הסכמה.

שאלות לדיון:

1. אילו מושגים מוסכמים עליכם כמושגים דמוקרטיים? נמקו.
2. אילו מושגים אינם מוסכמים? נמקו.
3. ממה נובע הקושי להסכים על המושגים השונים?

* הפעילות עובדה על פי: "למה דמוקרטיה", המכון למורשת בן גוריון, מדרשת בן גוריון.

בתום הדין יכתבו הקבוצות את כל המושגים על חציו הימני של הלוח. המשתתפים ימיינו את המושגים לקטגוריות, המבטאות לדעתם עקרונות דמוקרטיים. לאחר מכן יציג המנחה את העקרונות הבסיסיים של משטר דמוקרטי:

1. שלטון העם – ריבונות העם ושלטון נציגיו הנבחרים.
2. עקרון הרוב – הרוב קובע. ההכרעה על פי הרוב.
3. שלטון החוק – כולם, כולל מוסדות השלטון, כפופים לחוק.
4. השלטון אינו כל יכול – השלטון כפוף לביקורות ולפיקוח.
5. מעורבות האזרח – האדם הדמוקרטי הוא פעיל ומשתתף.
6. מידע וביקורת חופשיים – חופש הביטוי.
7. זכויות מיעוט – זכותו של היחיד להתאגד כקבוצה ולהשפיע באמצעים פוליטיים. קולו של המיעוט חייב להישמע ואסור לרמוס את זכויותיו.

שלב ד' – קבוצתי

כל קבוצה תקבל מהמנחה שתיים או שלוש הגדרות של עקרונות הדמוקרטיה ותרשום אותן על בריסטול. הקבוצות תתבקשנה לעיין בעיתונים מן הימים האחרונים ולהדביק על הבריסטול כתבות, תמונות, קריקטורות, פרסומות וכד' מן העיתון המבטאות את העקרונות הדמוקרטיים שבהם עוסקת הקבוצה.

למנחה:

- כדאי לומר למשתתפים מראש כי הם יציגו את עבודתם בפני המליאה, ולכן רצוי להדביק את קטעי העיתונות בדרך מעניינת: צורה גרפית סביב כתבה מסוימת וכד'.
- קטע עיתון מסוים יכול להתאים ליותר מעיקרון אחד.
- לעתים הקשר בין קטעי העיתונות עקיף. כאן חשוב להפנות את תשומת הלב לקשר זה ולבקש מהם להסבירו.

שלב ה' – במליאה

- המנחה יתלה את הבריסטולים.
- התלמידים יעינו בכתבות ושאלו שאלות בנוגע לתוכן הבריסטולים של הקבוצות האחרות ועל הקשר בינן ובין העיקרון שהן אמורות לייצג.
- כל קבוצה תציג בפני המליאה את אחד מקטעי העיתון הנוגע לעקרונות הדמוקרטיים.

שאלות לדין:

1. לאילו מעקרונות הדמוקרטיה היה קל למצוא כתבות מתאימות? מדוע? (האם משום שהם בסיסיים ואין עליהם מחלוקות, או מסיבה אחרת?)
2. לאילו מן העקרונות היה קשה יותר למצוא כתבות מתאימות? מדוע?
3. האם יש סתירה בין העקרונות? הביאו דוגמאות בהם העקרונות מתנגשים (לדוגמה: זכויות מיעוטים מול העיקרון של הרוב קובע).
4. מה אפשר ללמוד מכך על החברה הישראלית?

לסיום, יקרא המנחה מדבריו של מני מזוז, היועץ המשפטי לממשלה, בטקס הענקת אזרחות כבוד לעיר נתיבות (20 באוקטובר, 2006):

“החברה הישראלית היא חברה רבת שסעים ומחלוקת: יהודים-ערבים, דתיים-חילוניים, אשכנזים-מזרחיים, עשירים-עניים, ותיקים-עולים. רק חינוך לערכים משותפים של דמוקרטיה, שוויון, סבלנות, כיבוד הזולת, גם אם הוא שונה, וחיזוק המכנה המשותף לכולנו, יאפשר לנו לקיים חברה מתוקנת, עם לכידות חברתית, שהיא תנאי הכרחי לקיומנו ולעוצמתנו בחברה.”

שאלות לדין:

1. מה דעתכם על דבריו?
2. מה כל אחד מאיתנו יכול לעשות כדי לקיים חברה מתוקנת, כפי שמתאר הדובר? הביאו דוגמאות לכך מחייכם הפרטיים (בבית הספר, בקהילה, תנועות הנוער, מועצות תלמידים וכד').

חלק ב' - מגבלות הדמוקרטיה

עזרים:

- ציטוטים - חסרונות הדמוקרטיה (נספח).

שלב א' - במליאה

המנחה יחלק למשתתפים את מילות השיר "דמוקרטיה" מתוך המחזמר "קזבלן". ניתן למצוא את השיר באתר שירונט, ראו קישור:

<http://www.shiron.net/artist?type=lyrics&lang=1&prfid=2649&wrkid=8374>

או לצפות בקטע "דמוקרטיה" מתוך המחזמר "קזבלן" ב-Youtube:

<http://www.youtube.com/watch?v=j8L0YGOvQUA>

שאלות לדין:

1. אילו מגבלות של הדמוקרטיה עולות בקטע זה?
2. אילו מגבלות נוספות, שקשורות בחברה או במשטר דמוקרטיים, אתם מכירים? (התנגשות בין ערכים כגון חופש ביטוי מול הזכות לפרטיות, ביטחון המדינה מול זכות הציבור לדעת וכד')

שלב ב' - קבוצתי

המשתתפים יתחלקו לחמש קבוצות.

כל קבוצה תקבל ציטוט העוסק בחסרונות הדמוקרטיה (נספח).

המשתתפים ידונו בחסרונות הדמוקרטיה כצורת ממשל, כפי שהם באים לידי ביטוי בציטוט שקיבלו, ויציעו דרכים להתמודדות.

שלב ג' - במליאה

המנחה ירשום בטבלה על הלוח את חסרונות הדמוקרטיה ואת הדרכים להתמודדות עם חסרונות אלה:

חסרונות הדמוקרטיה	דרכים להתמודדות

שאלות לדיון:

1. ממה נובעים חסרונות הדמוקרטיה?
2. כיצד יכולה הדמוקרטיה להגן על עצמה מפני החסרונות הללו?
3. האם הדמוקרטיה עדיפה בכל זאת?
4. הביאו דוגמאות שמשקפות את חסרונות הדמוקרטיה או את הדרכים להתמודד עמם מתוך הכתבות שבחרתם בחלק א' של הפעילות.
5. מדינת ישראל מושתתת על ערכים יהודיים מחד ועל ערכים דמוקרטיים מאידך. מציאות זו מחייבת התמודדות יומיומית עם דילמות שעולות מקיומן של שתי מערכות ערכים אלו בכפיפה אחת. הביאו דוגמאות לדילמות ולמגבלות שנובעות מהיותה של מדינת ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית. (לדוגמה: שמירת שבת, דיני אישות, דיני כשרות).

העשרה למנחה:

חסרונות אפשריים לדמוקרטיה כצורת ממשל:

- א. ההקפדה על ההליך הדמוקרטי** עלולה לפגוע ביכולת להגיע להחלטות מהירות, בשעה שהמציאות מחייבת החלטות כאלו. לפיכך, ברגעי משבר ואנדרלמוסיה ובאווירה של בלבול עלולה לעתים להישמע הקריאה למנהיג חזק שיעשה סדר.
- ב. הימנעות מחקיקת חוקים לא פופולאריים.** ההנחה היא שריבוי הדעות שהדמוקרטיה מאפשרת, המבנה הקואליציוני, וההזדקקות להכרעת רוב, מונעים חקיקת חוקים לא פופולאריים. למשל, הגברת גביית מיסים, איסור על שימוש ברכב פרטי כדי לחסוך בדלק וכד' יהיו קשים יותר בחברה דמוקרטית.
- ג. מיעוט שעלול להיפגע מהכרעת הרוב:** מבחנה האמיתי של הדמוקרטיה הוא לא בשמירה על הכרעת הרוב, אלא בשמירה על זכויות המיעוט.
לדוגמה: בצרפת אסור ללבוש רעלה בבית ספר, משום שהמדינה אסרה להפלות בין נשים לגברים ומשום שיש הפרדה בין דת למדינה. על פי התפיסה המקובלת בצרפת, אסור להראות בפומבי סממנים דתיים. איסור זה פוגע בזכות המוסלמים לקיים את מצוות הדת שלהם.
- ג. חשש מפופוליזם:** חשיפה למניפולציות ולדמגוגיה לא אחראית.
לדוגמה: שידורי תעמולה שמטרתם להשיג תמיכה או ליצור הפחדה והסתה, כגון: הבטחות על הורדת מיסים, הזרמת תקציבים לנושאים בעלי אופי פוליטי בחסות החוק ועוד.
- ד. סכנה לעלייתו של משטר דיקטטורי באמצעים דמוקרטיים.**
לדוגמה: עליית הנאצים לשלטון. המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית בגרמניה ניצלה את רצון העם הגרמני במנהיג חזק ואת הקשיים שנגרמו כתוצאה מהמשבר הכלכלי החמור.
המסרים פנו לעם הגרמני, הבטיחו עתיד טוב יותר ועודדו הסתה ופגיעה באחרים למען המכנה המשותף. פעולות אלו נועדו לשכנע את ציבור הבוחרים לתמוך בהיטלר ולהשיג את תמיכת העם בו ובמפלגתו.
- ה. הדמוקרטיה מחזקת את כוחם של החזקים:** הוותיקים, העשירים וכיו"ב.
לדוגמה: כדי להתמודד במערכת בחירות באמריקה דרוש כסף רב, והתרומות שמותרות לכל מתמודד לקבל הן מוגבלות, ולכן רק אדם בעל אמצעים יכול להרשות לעצמו להתמודד בבחירות.

"חוק בלתי צודק הוא דין שנכפה על מיעוט... לעולם לא נוכל לשכוח שכל מה שעשה היטלר בגרמניה היה 'חוקי' וכל מה שעשו לוחמי חופש הונגרים בהונגריה היה 'בלתי חוקי'. בגרמניה של היטלר היה זה 'בלתי חוקי' לתת עזרה ועידוד ליהודים..."

(מרטין לותר קינג - מכתב מבית הכלא העירוני של ברמינגהם, מתוך: יהושע ויינשטיין (עורך), אי ציות ודמוקרטיה, ירושלים, תשנ"ט)

"אני מייחס חשיבות רבה לכך שמוסדות הארץ יסמנו את דעותיהם של האזרחים המשכילים כראויות ליותר השפעה מדעותיהם של האזרחים הלא משכילים, ואני מוסיף וטוען שיש להעניק ריבוי של קולות לבעלי יתרון אמיתי בהשכלה."

(ג'ון סטיוארט מיל, ממשל של נציגים, 1861)

"אם הדמוקרטיה נהגה כלפינו, כשהיינו באופוזיציה, לפי העקרונות הדמוקרטיים, הרי הייתה היא (הדמוקרטיה) חייבת לעשות זאת. אך אנחנו לא אמרנו מעולם, שאנו מייצגים את העיקרון הדמוקרטי, אלא אמרנו בגלוי, שאנחנו נוקטים אמצעים דמוקרטיים כדי להגיע לשלטון, אך כשנגיע לשלטון נסרב לתת למתנגדינו, וללא רחמים, את כל אותם הזכויות והאמצעים שניתנו לנו כשהיינו באופוזיציה."

(ד"ר יוזף גבלס, שר התעמולה בממשלת היטלר, 1934)

"זה היה שבוע של משלחות: סטודנטים, ירושלמים, ארגונים, בעלי בתים, תלמידי הטכניון בחיפה, שליחי הארגון, חברי מפלגה. כמעט כולם טענו בשפה אחת, במבוכה ומרירות: מדוע אין פועלים ואין מצויים... היש תוכנית פעולה ומה היא, היכן ההנהגה, דרושה עכשיו דיקטטורה... אני מקבל עכשיו חבילות של מכתבים וכולם צועקים בקול אחד הבו לנו דיקטטור."

(יומן בן-גוריון, היישוב בארץ ישראל על רקע משבר כלכלי ומשבר הספר הלבן - שכתוב)

"בחברת-ההמונים הופך כל פרט ל'אטום חברתי' חסר פנים וחסר חשיבות. מבחינה פורמלית הוא אזרח שווה זכויות בחברה דמוקרטית. מבחינה ממשית הוא כמעט חסר השפעה. כל מעשה שיעשה, כל זעקה שיזעק, כל יצירה שיצור - יהיו רק מעשה, זעקה או יצירה של אחד משישה מיליון או משישים מיליון אזרחים אחרים, פרטיים ואנונימיים כמוהו עצמו."

(יפתח גולדמן, עשר הנחות יסוד לאוטופיה סוציאליסטית קהילתית, חברה, 11, 2004)

"הקמת ארגון, הפעלת שתדלנים, יציאה לקמפיין ציבורי או למאבק משפטי והפעלת כוח פוליטי לשם קידום מטרה מסוימת - כולם עולים כסף רב ודורשות השקעה מרובה מצד הפעילים."

(אלי נוברשטרן, חשמל וקרקע: האם הרוב הדומם יכול לנצח?, ארץ אחרת, 12, 2002)

